

Een pijpenstort uit de Oekraïne

Arjan de Haan (arjandehaan@tabakspijp.nl)

Recentelijk ben ik in het bezit gekomen van een bijzondere pijpenstort. Het gaat om een groep van ca. 300 manchet pijpen die zijn gevonden in het noordwesten van de Oekraïne bij bouw werkzaamheden.

De vindlocatie

De groep komt uit de omgeving van Khmelnytskyi, een ruime 300 km ten zuidwesten van Kiev. Over de vondstomstandigheden en de exacte vindplaats kon de verkoper helaas niets vertellen. Khmelnytskyi lag rond 1700 op de noordelijke grens van het Ottomaanse rijk. Uit oude kaarten blijkt dat het minder dan 100 km van de grens met Rusland verwijderd lag. Op het onderstaande kaartje (afb. 1.) is aangegeven waar de vindplaats ligt te opzichte van het Ottomaanse rijk in 1683.

Afb. 1. Kaart van het Ottomaanse rijk in 1683

De groep pijpen bestaat volledig uit manchet pijpen en de modellen zijn mij nagenoeg geheel onbekend. De pijpen tonen een rijke variatie in modellen. Het eerste dat opvalt zijn de sterk uiteenlopende afmetingen. De grootste pijp is 5.65 cm hoog en de kleinste 2.78 cm. (afb. 2.)

Afb. 2. De grootste en kleinste pijp van deze groep naast elkaar.

Modellen

Verder is het mogelijk om een grove indeling te maken van de karakteristieken van deze pijpen.

Op de eerste plaats is het opvallend dat alle pijpen uit deze stort een tulpvormige ketel hebben. Dat wil zeggen een bolle onderzijde met ingesnoerde ketel en een uitstulpende ketelrand.

Vervolgens zijn er twee karakteriseringingen voor de onderzijde van de ketel te herkennen; de rondbodem en de platbodem. De rondbodem pijpen hebben een bolle onderzijde van de ketel (afb. 3. links). De platbodem pijpen hebben een rond standvlak aan de onderzijde van de ketel. (afb. 3. rechts)

Afb. 3. Links de rondbodem en rechts de platbodem.

De laatste duidelijke karakterisering is het manchet. Ook hier zijn 2 typen te onderscheiden: het knopvormige manchet en het puntvormige manchet. Het knopvormige manchet is gezien vanaf de steel-insteek rond (afb. 4. links) en is meestal opgebouwd uit een aantal ringen, De puntvormige manchet lijkt op een pijlpunt die naar de ketel wijst. (afb. 4. Rechts)

Afb. 4. Links het knopvormige manchet en rechts het puntvormige manchet.

Decoraties

Ook bij de decoraties zijn een aantal duidelijke types te herkennen. Deze types hebben een direct verband met de rondbodem en platbodem modellen.

Voor de rondbodem modellen is de verreweg meest voorkomende versiering de zevenstippige roos. Deze komt voor in twee variaties; een met bolletjes en een met putjes. Daarnaast is er een variatie die lijkt op een wiel of rad. Deze type versiering gaat in bijna alle gevallen gepaard met een blad of bloemvormige versiering aan de onder- en voorzijde van de ketel.

Afb. 5 .V.l.n.r.: de zevenstippige roos met bolletjes, de zevenstippige roos met putjes, het wiel/rad en de bloemvormige versiering.

Voor de platbodem modellen is er iets meer variatie en zijn er meer afwijkende decoraties. Echter, bijna alle decoraties beperken zich tot de onderzijde van de ketel en worden begrensd door een rand of serie ringen op de buik van de ketel. De meest voorkomende decoraties op het

platbodem model zijn: de bladvormige lobben (al dan niet met punten tussen de lobben), de platte lobben (vaak met secundaire versiering op de lobben) en de bladerrank,

Afb.6.V.I.n.r.:bladvormigelobben, platte lobben en bladerrankversiering

Tot slot zijn er ook een aantal modellen zonder decoratie. In aantallen zijn dit de meest voorkomende ook al zijn er maar ca. 6 verschillende modellen te onderscheiden. Het gaat in alle gevallen om rondbodem modellen waarvan de meest voorkomende het puntvormige manchet heeft.

Afb.7. Drie van de onversierde modellen met links het puntvormige manchet.

Variaties

Aangezien de bovenstaande typeringen heel globaal zijn blijven er een aantal pijpen over. Deze pijpen wijken voornamelijk af door hun decoraties. Vier van deze pijpen wil ik benoemen omdat ze door hun afwijking een interessante plek binnen de groep innemen.

Het eerste exemplaar is het kleine pijpje op afbeelding 2. Het gaat hier om een rondbodem model met lobben en een rattenstaart afwerking zoals de pijpen uit Turkije en Egypte.

Het tweede exemplaar is een pijp met een oogje onder de ketel. (afb. 8.) Het lijkt in eerste instantie op een 17^e eeuwse Syrische chiboek, maar de punten (zevenstippige roos) en strepen versiering is atypisch voor Syrië en doet juist lokaal aan.

De laatste 2 exemplaren (afb. 8.) hebben een sterke overeenkomst wat betreft de ketel versiering. Ze zijn beide gedecoreerd met een lobbenpatroon tot op ca. 1/3 van de ketelrand. Echter, het ene exemplaar heeft een puntvormig manchet en het Andre heeft een knopvormig manchet gedecoreerd met bladvormige lobben vergelijkbaar met afbeelding 6, links.

Afb.8. Drie van de afwijkende modellen. Links het "Syrische" model, midden de lobben met puntvormig manchet en rechts de lobben met gelobt bolvormig manchet.

Pijpenstort

In de titel van dit artikel noem ik deze groep pijpen een pijpenstort. Dit is gebaseerd op het feit dat alle gevonden pijpen productiefouten hebben variërend van afgesprongen scherven tijdens het bak proces tot doorgestoken rookkanalen en brandkamers. In sommige gevallen lijken pijpen te heet gebakken te zijn hetgeen leidde tot versintering of verkleuring van de klei. Tevens zijn er een aantal duidelijke gevallen van slecht gemengde of verwerkte klei te vinden hetgeen leidde tot openscheuren van de huid of wegbreken van uitstekende delen.

De verdeling van de modellen in de groep is onverwacht. Los van de variatie in grootte zijn er veel van de in totaal ca. 40 modellen die slechts een enkele maal voorkomen. Daar staan tegenover dat een drietal modellen samen ongeveer 65% van het gehele aantal pijpen vertegenwoordigen.

Veel van de modellen in deze groep zijn sterk verwant aan andere modellen in de groep, en slechts details in afmetingen en decoratie maken duidelijk dat het echt om een ander model gaat. Wat hier de reden voor is blijft vooralsnog onduidelijk, mogelijk heeft dit te maken met een snelle slijtage van de gebruikte mallen.

Afb.9. V.l.n.r. : Krimpscheuren in de klei, doorgestoken brandkamer en afgesprongen scherf.

Tot slot

Zoals je misschien is opgevallen is er veel belangrijke informatie die niet is gegeven in dit artikel zoals bijvoorbeeld de datering. Er is veel te onderzoeken aan deze groep uit een voor ons nog onbekend gebied. Dit artikel is een kennismaking met deze groep en als artikel nog erg incompleet. Op dit moment gaat onderzoek van start en een goed onderbouwd artikel met een overzicht van alle modellen uit de groep volgt.

Interessant is dat er in totaal ca. 40 verschillende modellen zijn en dat de meest "algemene" pijp (afb. 7. Links en afbeelding onder) meer dan 60 keer voorkomt.

Mochten er lezers zijn die deze pijpen wél bekend voorkomen en hier uit opgravingen of overlevering meer van weten dan hoor ik dat graag.

Afb.10. Het meest voorkomende onversierde model met

Enige afwijkende modellen die gevonden zijn in een pijpenstort in de Oekraïne. Meer hierover op pagina 40.

